

نوسازی یک فضای شهری با رویکرد خلق آرامش در فضا

(مورد مطالعه : خیابان لاله زار تهران)

دکتر مجید زارعی

منا نقی زاده

استاد یار دانشکده معماری و شهرسازی ، دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره) قزوین .

کارشناسی ارشد طراحی شهری ، دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره) قزوین

Email: majid_zarei2@yahoo.com

Email: monanaghizadeh63@gmail.com

از دیر باز آرامش در فضای شهری شهرها، از حیاتی ترین مسائل شهری به شمار می رفته است که انسانها جهت دست یابی این مهم ، سعی در ایجاد پیشرفت و توسعه در پیرامون خود کرده اند . با ظهور انقلاب صنعتی در قرن ۱۹ و تحولات و دگرگونیهایی که در راستای صنعت به وجود آمد ، آرامش از شهرها رخ بر بست و انسانها را با بیماریهایی نظیر افسردگی ، تنش ، اضطراب ، ترس و ... که از نبود آرامش در شهرها حاصل گردیده بود ، آشنا نمود . خیابان در دوره قاجاریه به وجود آمد، عنصر جدیدی که در این خیابان ها چهره می نماید ، آمد و شد وسایل نقلیه عمومی است و همین امر در چهره ی شهرها تغییرات بسیاری را تحمیل کرد و آرامش این فضاها را دچاره مخاطره نمود. بر این اساس در این مقاله آرامش در یک خیابان شهری به عنوان یک کیفیت متعالی در فضا مورد بررسی قرار گرفته است و سعی بر آن دارد تا توجه طراحان را هر چه بیشتر به عناصری که می تواند در ارتقای آرامش در یک خیابان شهری مورد مطالعه قرار گیرد ، معطوف گرداند . جهت دستیابی به اهداف این پژوهش، بسته به نوع اطلاعات مورد نیاز، از دو روش کمی و کیفی استفاده می شود. در انتها با بررسی تصویر ذهنی شهروندان از خیابان لاله زار که در گذشته نماد تجدد و آرامش در یک خیابان شهری بوده و با توجه به نتایج حاصله از آن ، یکسری اهداف عملیاتی جهت طراحی این خیابان و با هدف نیل به ارتقاء کیفیت زندگی با رویکرد مشارکت مردمی و با محوریت آرامش در این خیابان را ارائه می دهد.

واژه های کلیدی :

آرامش ، عملکرد ، تصویر ذهنی ، مکان ، خیابان لاله زار

مقدمه:

در بین اعصار و قرن‌ها، قرن ۱۷ قرن روشنگری، قرن ۱۸ قرن منطق، قرن ۱۹ قرن صنعت و قرن ۲۰ قرن مدیریت و ارتباطات و قرن استرس و اضطراب و نابسامانیهای عصبی نام گرفته اند. طبق آمارمنتشر شده مبتلایان به اضطراب و ترس، نگرانی و افسردگی بیشترین آمار را در جهان دارا می باشند و این بیماریها به صورت یکی از مشکلات جوامع کنونی در آمده است. دستاوردهای حیرت انگیز علمی و تکنیکی بشر در عصر کنونی، بسیاری از مشکلات و موانع را از سر راه برداشت و یک زندگی مرفه را به ارمغان آورد اما همین پیشرفت و سرعت انتشار آن به علت نا همخوانی با طبیعت و نهاد انسان باعث بروز اختلالها و نابسامانیهای گوناگون روانی شد و به گفته یکی از نظریه پردازان معاصر انسان در بند ماشینیزم و در پی چاره است، به هر ریسمانی چنگ می زند تا رها شود، چرا که انواع بیماریهای جسمانی و روانی و اختلالات رفتاری عرصه را به انسان تنگ کرده است.

در اینجا آرامش به عنوان معیاری است که به جهات مختلف عامل ظهور زیبایی و ادراک زیبایی می باشد. سکینه و آرامش، ضرورتی برای حیات مطلوب انسان است که مورد توجه و تاکید و تذکر تعالیم و حیانی قرآن کریم نیز قرار گرفته است. انسان به ویژه روح وی که اسید در کالبد مادی است، همواره در پی رجوع و وصول به اصل خویش و دست یافتن به آرامش است. در حقیقت، آرامش مورد طلب انسان را می توان به عنوان جلوه ای از طلب زیبایی معرفی کرد و آن را امری حیاتی در فضای شهری دانست. (نقی زاده، ۱۳۸۹، ص ۱۹۳)

مفهوم موثری که در پی ظهور مفاهیم و دانش های ذکر شده چون توسعه ی پایدار و ... و احساس نیاز به شاخص کیفی در تعیین خوشبختی و آرامش انسانها پا به عرصه ی وجود گذارد، مفهوم مشارکت مردمی است. این مفهوم که به رویکرد مشارکتی در برنامه ریزی ها و طراحی ها ارتقاء یافت در مدتی نه چندان طولانی جایگاه خود را در همه ی مباحث مدنی تثبیت نمود. رویکرد مشارکتی که در مقابل آن رویکرد نخبه گرایانه قرار دارد، ماهیتی مردم سالار داشته و توجه به نیازها و خواسته های متنوع مردم، مشارکت مردم در تصمیم گیری، تنوع و تکثر فرهنگی و احترام به طبیعت و محیط زیست از اصول بنیادین آن است. طراحی شهری با این رویکرد به پیامدهای اقدامات طراحانه ی خود نیز توجه دارد، در واقع توجه به نیازهای ادراکی و احساسی افراد و معانی و مفاهیم محیطی از این رویکرد سر بر می آورد. در این میان استفاده از علوم طبیعی و رفتاری و به طور اخص روانشناسی محیطی تاثیرات عملی اقدامات طراحانه را آشکار می نمایند. علاوه بر این تاثیر تعیین کننده ی فرم بر رفتار، ادراک و احساس انسان تاکید دارد، به طوریکه معتقد است شکل گیری فضا با فرمی خاص ضرورتاً به دریافت معنی و ایجاد احساس و رفتار خاص در بین مردم منجر خواهد شد. (رضازاده، ۱۳۸۴، ص ۳۹)

در نتیجه برای دست یابی به آرامش علاوه بر مبانی نظری موجود می توان از درک بهره وران از آرامش و چگونگی حضور آن در یک فضا شهری نیز بهره جست تا مطالعات و طرحها را هرچه بیشتر به واقعیت نزدیک گرداند.

خیابان لاله زار خیابانی محلی است و زمانی خود سمبل کیفیت هایی بوده است که این خیابان را دارای نقش اجتماعی قوی گردانیده بود و زندگی و جنب و جوش و حرکت قوی پیاده در آن جریان داشته است. در حالیکه در عصر حاضر این خیابان با مسائل و مشکلات عدیده ای دست و پنجه نرم می کند که لایق این خیابان با آن ارزش و هویت تاریخی نیست. عدم حضور آرامش و عملکردهای نامناسب، بیش از سایر عوامل چهره ی این خیابان را مخدوش نموده است. با سیر تحولاتی که در ساختار و سیمای

این خیابان شاهد هستیم دیری نمی باید که از خیابان لاله زار، جزء ویرانه ای از سینماها و تئاترها که زمانی هویت شهرما را رقم می زدند چیزی باقی نخواهد ماند و از آن همه قدمت و افتخار چیزی جزء مغازه های الکتریکی، پاساژها و ... به جای نمی ماند. در انتها عناصر طبیعی و مصنوعی و فعالیت های متناسب با این فضا و همچنین بررسی تصویر ذهنی بهره وران از این خیابان می تواند از دو جهت برای طراحان مفید و موثر واقع شود:

۱- طراح با این بررسی می تواند به شناخت کیفیت بصری فضای شهری دست یابد.
۲- از تطابق نتایج حاصله با تصویر ذهنی مطلوب می توان طرحی منعطف ارائه داد به طوریکه حس تعلق افراد را برانگیزد و از تغییرات اساسی و کلی فضا توسط بهره وران جلوگیری کند و اینگونه نتایج طراحی و اجرای طرح های شهری را قابل پیش بینی نماید.

با ذکر این مقدمه، در این مجال به تشریح مختصری از پژوهش پرداخته و در زیر فصل جداگانه شرح کامل آن ارائه شده است. روشی که در این پژوهش مورد استفاده قرار گرفته، روش اکتشافی است و به بررسی متغیرهایی در جهت خلق آرامش، همچون: عناصر طبیعی و مصنوعی و فعالیتهای متناسب در یک خیابان شهری و همچنین تصویر ذهنی بهره وران از آرامش در این فضا می پردازد.

هدف از این پژوهش دستیابی به پاسخی مناسب برای پرسش های زیر می باشد.

- ۱- چه فاکتورهایی در اذهان مردم وجود دارد که یک فضا را توأم با آرامش تلقی می کنند؟
- ۲- آیا می توان با الهام از طبیعت و فعالیتهای متناسب در فضا آرامش را به فضای شهری خود بازگردانیم؟

۲. چهارچوب مفهومی و نظری پژوهش:

۱.۲- تعریف اصطلاحات مرتبط:

تصویر ذهنی: ذهنیتی است که از طریق ادراک و پردازش منظر در ذهن انسان ایجاد می شود و به بیان دیگر حالت و کیفیتی از فرم، منظر و یا سامانه ی بصری - کارکردی فضاها و مکان هاست که در ذهن ناظر، کاربر و کلاً مردم معنی پیدا می کند. (بهزاد فر به نقل از محمودی، ۱۳۸۵، ص ۵۵)

آسایش روانی: فقدان تنش روانی. وضعیتی که از شرایط مطلوب درجه حرارت، انرژی تابشی رطوبت و سرعت حاصل شود. (ماتلاک، ۱۳۸۹، فهرست لغات)

مکان: ساختار ذهنی تجربه فضایی - زمانی که با نسبت دادن معنی به صحنه ها و از طریق ادراک و شناخت محیط به وجود می آید. شامل صحنه های ادراک شده و معانی نسبت داده شده از طریق تداعی های ذهنی است. مکان از سینرژزی صحنه، زمینه، تجربیات قبلی و وضعیت ذهنی (احساسی) به وجود می آید. تأثیری پدیده شناختی است که به رابطه متقابل گشتالت محرکها بستگی دارد. ضمناً زمانی است، یعنی با حرکت استفاده کننده تغییر در صحنه (با نحوه نمایش آن) و تغییر در وضعیت احساسی بیننده دگرگون می شود. (ماتلاک - ۱۳۸۸ - ص ۶۲۵)

تنش: حالتی احساسی که با برانگیختگی شدید و لذت کم مشخص می شود. واکنشی نسبت به محرکهای محیطی اهداف فرد، و توانایی او در سازگاری یا انطباق با تفاوت‌های میان آن دو. (ماتلاک-۱۳۸۸-ص ۶۳۱)

مکان سازی: از نظر معرفتی، فرآیند ادراک صحنه‌ها، معنی بخشیدن به آنها و ایجاد تصاویر ذهنی از مکان است. از نظر طراحی، طراحی مکانهایی برای ساختارهایی ذهنی است که هنگامی که فرد گشتالت محیط و منظر را تجربه می کند در ذهنش به وقوع می پیوندد. مکان سازی کارآ، طراحی فضاهای عملی و سالم را تسهیل می کند. (ماتلاک-۱۳۸۸-ص ۶۳۲)

۲.۲- مبانی نظری طراحی شهری آرامش بخش:

اطلاعاتی که از محیط کسب می شود، خواص نمادین و معنا بخشی داشته، ویژگی هایی دارد که واکنش های ذهنی ایجاد می کند و دارای پیام هایی است که نیازها را بر می انگیزد. تلاش انسان برای ارضای نیاز، همواره او را با تعاملات و تبادلات با محیط کالبدی درگیر می کند و انگیزش یا نیروی هدایت گر رفتار انسان، رفتارها را در جهت ارضای نیازها شکل می دهد. (جان لنگ، ۱۳۸۶، ص ۲۳۰)

شهرهای امروزی اغلب با عناصر فیزیکیشان (ساختمان و سایت ها) شناخته می شوند که به خوبی طراحی شده اند، اما از مجموع آنها کل های آشفته و از لحاظ روانی ناسالمی به وجود آمده است. علت این امر این است که بیشتر تصمیم گیرندگان، شهر را با استفاده از الگو دکارتی طراحی اجزاء طراحی می کنند. اغلب به اشتباه طراحی را خلق فرم تصور می کنند، نه خلق تجربه. بالاخره توجه خود را بر طراحی صحنه‌ها یا عناصر متمرکز می سازند نه مکانی که با تجربه فرد و معنا بخشیدن به صحنه طراحی شده در ذهن وی به وجود می آید. (ماتلاک، ۱۳۸۹، ص ۶۱۵)

اگر بخواهیم به جای طراحی صحنه های گیج کننده و بیگانه، صحنه های شهری را طراحی کنیم که از لحاظ روانی سالم باشند. باید نقش فرد را به عنوان وسیله رمزگشایی اطلاعات و معنا بخشی و پاسخ دهی احساسات به صحنه‌ها بپذیریم. ضمناً باید صحنه‌ها را ماهیتی فیزیکی بدانیم که در درون آنها معنایی به صورت رمز وجود دارد که به صورت پدیده ای کلی خوانده می شود، نه مجموعه ای از اجزاء، با چنین آگاهی، می توانیم از عمده درک ساختاری ذهنی به نام مکان، که در ذهن شکل می گیرد، بر آیم و می توانیم مکانهایی را طراحی کنیم که از لحاظ روانی سالم و پر معنی باشند. (ماتلاک، ۱۳۸۹، ص ۶۱۵)

طرح باید از طریق تسهیل توانایی انباشتن، شکل دهی به نماها، معنا بخشی و تصور مکان، بر قابلیت تصویر سازی شهری، درک و جستجو بیفزاید. این توانایی تحت تاثیر میزان ارتباط عناصر منفرد در یک صحنه و ویژگیهای آن می باشد (رایان، ۱۹۷۶)'. برای دستیابی به هدف سلامت روانی، باید از طریق اجرای فرآیندها، خط مشی ها و استانداردهای مناسب برنامه ریزی و طراحی این میزان ارتباط را افزایش دهیم. در نتیجه محیطهای قابل درکتر و برانگیزاننده تری حاصل خواهد شد. (ماتلاک-۱۳۸۸-ص ۶۲۵)

طبق نظریه هب^۲ به نام تحریک ترجیحی، مردم صحنه‌هایی را ترجیح می دهند که دارای حد مطلوبی از محرکها باشند: مکانهایی که بار اطلاعاتی قابل قبولی داشته و جایگاه هایی که به فرد اجازه می دهند با جابه جایی مبلمان، تغییر رنگها یا کارهای دیگر، بار اطلاعاتیشان را تغییر دهند (طراحی باز) و به این ترتیب موقعیتهایی را فراهم می کنند تا استفاده کننده نیازش را به بیان خود برآورده سازد، چنین مکانهایی مکانیت بالایی داشته در نظر افراد ارجح هستند. (ماتلاک-۱۳۸۸-ص ۶۳۱)

مکان سازی، شناختی است که طی آن صحنه درک شده، به آن معنی نسبت داده شده یک ساختار ذهنی از مکان شکل می گیرد. مکانیت، به توانایی ذاتی یک صحنه در ترغیب تصاویر ذهنی و ایجاد تغییرات عمده در وضعیت احساسی گفته می شود. حس مکان، ساختاری ذهنی است که از این ویژگیها و روابط متقابل بین آنها نشات می گیرد. مکانهایی که احساس قوی دارند یا اصطلاحاً از مکانیت بالایی برخوردارند، معمولاً پس از گذشت زمانی طولانی نیز به خاطر می آیند. بی مکانی به ناتوانی یک صحنه در تشکیل تصاویر زنده و تغییرات عمده احساسی در طول زمان اطلاق می شود. مکانهایی که دارای ویژگی بی مکانی زیادی هستند، معمولاً زیاد به خاطر سپرده نمی شود. (ماتلاک-۱۳۸۸-ص ۶۳۲)

طرح شهرها به مرور از طریق فعالیت افراد گوناگون با انگیزه ها و استعدادهای مختلف در طول دوره های طولانی زمان شکل می گیرد. نتیجه کار، معمولاً محیط شهری بسیار خودبه خودی و اغلب آشفته ای است که برای استفاده کننده تصور و درک آن دشوار بوده و در نتیجه بیگانه است و در نتیجه همین عامل می تواند فضای شهری را برای بهره وران آن بیگانه گرداند و تنش و اضطراب را در او افزایش دهد.

در زیر، برای تشریح مسائلی که می تواند در مطلوبیت و نامطلوب بودن محیط تاثیرگذار باشند، پرداخته شده است.

۲.۲.۱- شرایط و کیفیتهای نامطلوب محیط و منظر در سلامت روانی :

الن آیزاک^۳ بیان احساسی الگوهای خاص محیط را در دو دسته تنش و استرس قرار داده است و عوامل به وجود آورنده تنش را چنین ذکر می کند: نبود پایداری و تعادل، وجود کنتراست شدید، رنگ و نور شدید و آزار دهنده، صداهای ناموزون و کر کننده، بوهای ناخوشایند، عناصر نا آشنا در محیط ناشناخته، فرم و خطوط با زاویه تند، حرارت نامناسب، نبود یا محدودیت حرکت، به این موارد می توان ازدحام، سر و صدای شهری، دود سیگار، سخت و نرم، ابهام در طرح، نازیبایی و اغتشاش بصری و عدم امنیت را افزود که برخی از آنها ممکن است افراد را آماده پرخاشگری کنند. تحقیقات نشان داده است که هرچه محرک های طبیعی، قابل پیش بینی و کنترل باشند، فشار روانی وارد شده بر فرد کمتر خواهد بود. در صورتی که فرد قادر به کنترل محیط خود نباشد، امنیت محیطی او کاهش می یابد و تنش بر او حاکم می گردد. (هدایت نژاد-۱۳۷۶-ص ۴۲)

در زیر به اختصار، به شرح عوامل نامطلوب محیطی پرداخته شده است :

الف - اقلیم های نامناسب: شرایط نامساعد اقلیمی و جوی باعث نامرغوبیت محیط و منظر شده و امکان ایجاد یک فضای شهری آرامش بخش را سلب می کند.

ب - ایجاد تنش و اضطراب: تحقیقات وسیع نشان می دهد که تظاهرات تنش، مانند برانگیختگی سیستم عصبی مرکزی و افزایش سطح هورمون های تنشی تاثیرات باز دارنده مهمی بر عملکرد سیستم ایمنی بدن دارد و کاهش عملکرد ایمنی نیز مقاومت فرد را در مقابل عفونت ها بیماری ها کاهش می دهد.

عوامل فشار روانی ممکن است تغییرات محیط اجتماعی، شرایط محیطی و یک سری نیازها باشد و آنچه باعث این پژوهش مربوطه می شود، عوامل و شرایط محیطی است که بر میزان ارضاء نیازها تاثیر گذار بوده از این طریق باعث بروز تنش یا آرامش می شود.

پ - موانع حرکتی: اگر مسیرهای حرکت ناهموار باشند و یا پستی و بلندیهای غیر متعارف داشته باشند موجب لغزش می شوند. پله برای عده زیادی از مردم یک مانع حرکتی است.

طرح پله ، تناسبات و دستگیره های آن بسیار اهمیت دارد ، بخصوص اگر پله در فضای باز قرار گرفته باشد و امکان خیس شدن و یخ زدن آن نیز وجود داشته باشد . در هایی که بیش از حد سنگین هستند یا سریع بسته می شوند از موانع دیگر حرکتی هستند . نشانه گذاری روشن محیط و طراحی کالبدی خوانا به ناشنویان کمک می کند . با وضع قوانین فدرال ، ایالتی و محلی در آمریکا طی سالهای گذشته ، طراحان موظف به بر طرف کردن موانع حرکتی محیط ساخته شده هستند . همچنین در مورد چگونگی دسترسی عموم مردم به محیط های مختلف بحث های ارزشی زیادی شده است . (جان لنگ ، ۱۳۸۶، ص ۱۴۷)

ت - آلودگی بصری : در اینجا منظور از آلودگی بصری ، هم پیچیدگی و تعدد بیش از اندازه اجزاء و عناصر محیطی است که به دلیل اضافه بار اطلاعاتی منتقل شده به شخص ممکن است تنش ایجاد کند و هم وجود اجزاء عناصری است که به دلیل بی نظمی در چیدمان و یا عدم تجانس با بستر محیط . که حس نامطلوب ناشی از وجود اغتشاش و نهایتاً تنش در فرد مشاهده کننده ایجاد می کنند . نازیبایی های محیط که عمدتاً تحت تاثیر کیفیت نامطلوب رنگ ، بافت ، نور و فرم و ترکیب آنها قرار می گیرد ، بر احساس فرد نسبت به محیط تاثیر گذار است . مناظر ویران و مخروبه با کوچه های کثیف و آلوده ، نواحی فرسوده و مناطق متروک صنعتی ، از این نوعند .

ث - آلودگی صوتی : سرو صدا در سطح اجتماعی - روانی با تحریک اعصاب و ایجاد ناراحتی ، روی وضع روانی و روحیه شخص اثر می گذارد و باعث کاهش در تطابق یافتن انسان با محیط کار و حتی با محیط خانواده و اجتماع می گردد .

ج - آلودگی بویایی : بعضی از بوها برای انسان ناخوشایند و بعضی دیگر خوشایند هستند . بعضی از آنها تداعی خوشایند و بعضی تداعی منفی دارند . بوها نیز مانند صداها تحت تاثیر حرکت هوا هستند ، اما قدرت و ماهیت هر بویی خاص منبع آن است . انسان در تشخیص بوها خیلی قوی نیست ، اما توانایی بویایی انسان در زندگی روزمره بهتر از توانایی هایی است که در علم فیزیک عنوان شده است . (جان لنگ ، ۱۳۸۶، ص ۸۹)

این ویژگی منفی نیز به حدی بر مطلوبیت فضا تاثیرگذار است که می تواند فضا را برای فرد غیر قابل تحمل کند . این ویژگی ، به دلیل تاثیر عمیقی که بر دستگاه لیمبیک می گذارد ، اگر به طور مداوم وجود داشته باشد ممکن است باعث تحریکات عصبی و تغییر رفتار گردد .

چ - آلودگی هوا : از آنجا که آلودگی هوا پهنه هایی وسیع تر از یک مکان رفتاری خاص را در بر می گیرد ، کنترل آن در طراحی یک مکان چندان امکان پذیر نیست لیکن به دلیل تاثیر شدید آن بر سلامت و رفتار انسان لازم است مورد توجه قرار گیرد و تا حد امکان از طریق تاثیر بر خرد اقلیم ، اثرات آن تعدیل گردد .

ح - ازدحام: ادوارد هال^۴ صریحاً اظهار می دارد که امراض ، جنایات و ازدحام ارتباط و همبستگی مشخصی با هم دارند . با توجه به ارتباط تنگاتنگ موجود میان ازدحام و عدم ارضای برخی از نیازهای اساسی انسان یعنی حس خلوت و حس کنترل و اختیار ، به نقش اساسی ازدحام در ایجاد تنش و کاهش سطح سلامت می توان پی برد . (ر.ک.ب. ادوارد هال ، ۱۳۸۷)

خ - اطلاعات محرک (انگیزش) بیش از حد : تصمیم گیری های بسیار زیاد ، کار بیش از حد و عملکرد زمان که موجب آمدن فشار زیاد بر فرد می شود . این نوع استرس به ندرت نتیجه محیط است ، بلکه عموماً مشخصه ای از رابطه فرد با محیط است ، که بر مبنای چگونگی شخصیت فرد ، توقعات یا شرایط فرهنگی و اهداف شخصی می باشد .

د- فقدان محرک (انگیزه) یا اطلاعات: در محیط های ایزوله شده اتفاق می افتد، برای اینکه افراد رفتار بهنجار داشته باشند، نیاز به کشمکش و رقابت دارند.

۲.۲.۲- عوامل مطلوب محیط در سلامت روانی

الف - آرامش بخشی: احساس آرامش با قرار دادن عناصر آشنا و دوست داشتنی در محیطی آشنا به دست می آید. نظم مورد انتظار، سادگی استفاده از مقیاس کوچک، صداهای خوشایند و ملایم، حرارت قابل قبول، فرم ها، خطوط و فضاهای موج و نرم، کنتراست کم، نور ملایم (غیر مستقیم)، رنگهای هم خانواده (سفید، آبی، سبز) حرکت آسان و بوهای خوشایند، در ایجاد آرامش موثرند.

ب - مزایای منظر و چشم اندازهای سبز: کیفیت های ذاتی در طبیعت مثل غروب خورشید، هوای تمیز، آب های معدنی، گیاهان سبز، ... عموماً برای تاثیرات تسکین دهنده بر روی مردم در نظر گرفته می شوند. علاوه بر برخی از مزایا و سودمندیهای گیاهان سبز، مثل بهبود کیفیت هوا در خیلی از تحقیقات و مطالعات ثبت شده است و در بسیاری از تحقیقات اخیر، به تاثیر چشمگیر گیاهان سبز، بر روی سطح استرس، ترس، عصبانیت و حواس نشان داده شده است.

پ - کاهش ترس: طبق نظر روانشناسی به نام دیپاک جوپرا داده ها و دریافت های حسی، مکانیزم شیمیایی بدن را در یک صدم ثانیه تغییر می دهند. بنابراین قرار گرفتن در یک محیط تنش زا به صورت اتوماتیک، موجب تسریع فرآیند پیر و فرسوده شدن و ترویج بیماریها و نابسامانیها در شخص می شود.

ت - کاهش خشم و ترس: هانی من^۱ ۱۹۸۷، در پایان نامه خود، درباره گیاهان و استرس، میزان عصبانیت، ترس و اثرات مثبت را در سه گروه از مردم، که اسلایدها را تماشا می کردند، اندازه گیری نمود. ۱- مناظر حومه شهرها ۲- فضای شهری با مناظر ۳- فضاهای شهری بدون منظر سبز. مقایسه ها نشان میدهد که سطح ترس و عصبانیت بصورت چشمگیری در گروه هایی که اسلایدهای مناظر حومه ای و فضای شهری با مناظر سبز کمتر بوده است و تاثیرات مثبت در گروه فضاهای شهری بدون مناظر سبز، بصورت قابل توجهی پایین تر از سایرین بوده است. (Honey man, ۱۹۸۷, p.101)

ث - تغییر حالتها و بهبود احساس: یکی از ویژگی های مثبت گیاهان سبز تاثیر آن در حالات روانی مردمی است که با باغچه ها و باغها زندگی می کنند، پژوهشگران متعددی مثل اولریچ، هانی من، مارکوس و برنز. تاثیر زندگی گیاهان سبز بر احساسات و هیجانات را بررسی نموده اند. هانی من (۱۹۸۷) در پژوهشهای خود به این نتیجه رسیده است که عناصر طبیعی، نقش بسزایی در بهبود شرایط روانی انسانها ایفا می کنند و پاسخ های روانشناسی بشری، بطور قابل ملاحظه ای تحت تاثیر حضور یا عدم حضور گیاهان در بافت شهری قرار گرفته است. (pg.23, 1995, Marcus, c.c. and Marni B)

ج - ارتباط فعال با طبیعت: طبق دایره المعارف بریتانیکا^۱ (۲۰۰۳) یکی از پیشنهادات برای بهبود و عملکرد فضای سبز در شهرها این است که مردم در فضای سبز مشارکت داشته باشند.

چ - تامین رضایت روحی: در مطالعات پژوهشی بر روی موضوع طبیعت و رضایت از زندگی، نشان داده شده است که کار بر روی طبیعت مستقیماً سطوح رضایت از زندگی را در میان مردم تحت تاثیر قرار خواهد داد و این خود می تواند در درک هرچه بیشتر آرامش تاثیر گذار باشد.

ح - ایجاد ارتباط معنوی و روحانی با طبیعت : بسیاری از فرهنگ های باستانی و فلسفه هایی مثل ذن و شینتو و صوفیسم ، بر ارتباط تصویری بین اشخاص و گیاهان تاکید داشته ، بیان می دارند که تصاویر نقش بالایی در ارتباط بین افراد و گیاهان دارند . برخی از این تصاویر آگاهانه و برخی دیگر نا آگاهانه می باشند ، اما در عوض بر زندگی افراد تاثیر می گذارد .

(Gharipour , Mohamad ,2004,P.33-46)

2.3- تعامل انسان و محیط و طراحی شهری

انسان در وهله اول از طریق حواس خود با محیط و محرکها و شرایط محیطی ، ارتباطی فیزیولوژیک برقرار می کند . ادوارد هال ، حواس انسان را در دو گروه قرار می دهد:

یکی گیرنده های فاصله که در ارتباط با اشیاء دور می باشند (چشمها ، گوشها و بینی) و دیگری گیرنده های بلافاصله که برای درک جهان نزدیک (جهان لامسه) به کار می روند (تاثیراتی که انسان از طریق پوست ، غشای خارجی اعضا و ماهیچه ها دریافت می کند .) از آنجا که پوست به هر دو نوع گرمای تشعشعی و هدایتی می تواند پاسخ دهد ، پس پوست هم جزء گیرنده های غیر مستقیم و هم جزء گیرنده های مستقیم است.(هال ، ۱۳۸۷، ص ۵۰)

در نتیجه در این قسمت ، به بررسی ادراک فضا از طریق حواس ۵ گانه پرداخته شده است :

الف - فضای شنیداری : گوش تا فاصله شش متری کارایی بسیار زیادی دارد . در حدود ۳۰ متری ، تنها ارتباط صوتی یک طرفه آن هم با قدرت صوتی نسبتاً آرامتری در مقایسه با فاصله محاوره ای وجود دارد . در فراتر از این فاصله ، علائم شنیداری که انسان از آنها تاثیر می پذیرد به سرعت کاهش می یابد.(هال ، ۱۳۸۷ ، ص ۵۱)

ب - فضای دیداری : اولین حسی که تحریک می شود بینایی است . چون کافی است انسان چشم خود را باز کند تا تغییرات رنگ و حرکت را ببیند . احتمال می رود که چشمها در جمع آوری اطلاعات ، تقریباً صد برابر کارایی بیشتری نسبت به گوشها ، در حالت هوشیاری و عادی داشته باشند.(هال ، ۱۳۸۷ ، ص ۵۱)

پ- فضای بویایی : بو نسبت به بینایی و صدا ، محفوظات عمیق تری را انتقال می دهد . وجود بوهای مختلف نوعی احساس زندگی را در فضا پدید می آورند . این تنوع و تبدیل ها به افراد کمک می کنند تا اشخاص را در فضا مکان یابی کنند.(هال ، ۱۳۸۷ ، ص ۵۴)

ت - فضای حس لامسه : برخی از کیفیت های حسی و ارتباطی ظریف مربوط به پوست ، با وجودی که با درک انسان از فضا ارتباط دارند معمولاً نادیده گرفته می شوند . امروزه حس لامسه ، به حس فشار و تماس ، حس گرما و سرما و حس درد تقسیم شده است . گیرنده های عمیق پوست حس فشار را به سیستم اعصاب مرکزی هدایت می کنند و با ایجاد بازخوردی ، انسان را قادر به حرکت های خاص عضلات می نمایند . گیرنده های سطحی یا خارجی پوست ، احساس گرما ، سرما ، لامسه و درد را به سیستم اعصاب مرکزی هدایت می کنند.(هال ، ۱۳۸۷، ص ۷۵) جداره های خیابان و مصالحی که در خیابان استفاده می شود می تواند این حس را پیش از پیش تحریک کنند.

برای تعریف نیازهای انسانی مدلهایی تدوین شده است . یکی از آنها که برای تبیین قابلیت های انسانی محیط ، ساخته شده و مورد استفاده طراحان محیط قرار گرفته است ، سلسله مراتب انگیزش ها یا نیازهای انسانی (آبراهام مازلو) است.(برای مطالعه بیشتر ،

علاوه بر آن در اینجا برخی از نیازهای عمده انسان در ارتباط با محیط به صورت موردی مطرح می‌گردد:

۲.۳.۱ - نیازهای زیباشناسانه

لغت زیباشناسی (استتیک) در اصل یونانی است و به معنی ادراک است. علم زیباشناسی به معنی وسیع کلمه به بررسی و روشهای احساس محیط و موقعیت فرد در داخل آن می‌پردازد. (گروتز، ۱۳۸۶، ص ۹۴)

تجربه، دانش و عوامل روانی - اجتماعی، همگی در ارزیابی زیباشناختی موثرند. (گروتز، ۱۳۸۶، ص ۹۷)

الف - زیباشناسی حسی: زیباشناسی حسی از انگیزختگی نظام های حسی در محیط حاصل می‌شود. طرفداران این زیبایی شناسی مانند (سانتایانا) با موضعی تجربه‌گرا معتقد به تجربه و احساس در محیط با تمام حواس پنجگانه هستند. این تجربه به خصوص با حرکت در محیط و ایجاد رابطه تنگاتنگ با آن کامل می‌شود مانند حرکت در راههای یک باغ و احساس نسیم باد، صدای آب، خش خش برگها و احساس بوی رایحه‌ها و دیدن و مشاهده جزئیات در هر لحظه. (جان لنگ، ۱۳۸۶، ص ۲۰۸)

ب - زیباشناسی نمادین: زیباشناسی نمادین به معانی تداعی کننده و لذت بخش محیط می‌پردازد. محیط نظامی از نمادها است که به مفاهیم ارزشها، معانی و چیزهایی شبیه به آن بیان عینی می‌بخشد. در اینجا دو رویکرد مطرح است:

رویکرد معنا شناسی به جای اتکا به الگوی ساختار محیط بر معنای عناصر محیط متکی است. معنا تداعی آگاهانه میان موضوع یا اثر و یک نگاره است. رویکرد نشانه شناسی با نظام های فرهنگی معانی محیط های طبیعی و ساخته شده سرو کار دارد. هر نماد و سمبل می‌تواند نشانه یک معنا و سود مندی خاص باشد. (جان لنگ، ۱۳۸۶، ص ۲۱۰)

پ - زیباشناسی فرمی: زیباشناسی فرمی رویکردی گشتالتی دارد و مربوط است به ساختار هندسی محیط. موضوع ارزشهای فرمی، لذت بخش بودن ساختار یا الگوهای محصول یا فرآیند هنری مورد نظر است. (جان لنگ، ۱۳۸۶، ص ۲۰۹)

باید توجه داشت، که آثار طراحی شهری به دلیل وجود عملکرد از شعار فوق تبعیت می‌کند. برای آنها اشکال خالص و اولیه ساده شده مانند مکعب، هرم و ... حائز اهمیت است. چون شخص برای درک آنجا لازم نیست به طور کامل آن را واریسی کند، بلکه با یک هیأت کلی روبه‌رو می‌شود و این همان رویکرد گشتالت ادراک است.

۲.۳.۲ - نیازهای روانشناسانه

الف - امنیت: مهمترین نیاز برای درک، شناخت و استفاده از مواهب محیط، تامین نیازهای امنیت و ایمنی است. در صورت عدم تامین امنیت، ذهن فارغ نخواهد شد و بنابراین فرصت های خود را صرف امکانات دیگر نخواهد کرد. این نیاز از عدم احساس خطر شروع می‌شود. دور ماندن از مزاحمت دیگران و محافظت از عوامل اقلیمی و مهمتر از همه، امنیت هایی که عدم وجود آنها موجب از دست دادن موقعیت اجتماعی فرد خواهد شد، مانند: امنیت اجتماعی، اقتصادی، شغلی، مالی، بهداشتی و ... در بر می‌گیرد. (پاکزاد، ۱۳۸۵، ص ۳۶)

ب - آزادی انتخاب: فرد در هر موقعیت سعی می‌کند محیط کالبدی اش را سازماندهی کند آزادی انتخاب جنبه مهمی از رفتار فرد در ارتباط با محیط کالبدیش است. میزان آزادی انتخاب فرد، در یک قرارگاه کالبدی معین علاوه بر ساختار دائمی و طراحی آن، به پیشامدهایی که لحظه به لحظه در آن اتفاق می‌افتد نیز بستگی دارد، مانند تغییر نور و صدا و دمای محیط، آزادی انتخاب مفهومی کلیدی در درک خلوت، قلمرو و احساس ازدحام است. و بنابراین لازم است مورد توجه طراح قرار گیرد.

پ- خلوت: در تعاریف مربوط به خلوت یک ویژگی مشترک وجود دارد. نکته اصلی این تعاریف، توانایی کنترل افراد یا گروهها بر تعامل دیداری، شنیداری و بویایی با دیگران است. برای مثال، راپاپورت^۷ (۱۹۷۷) خلوت را ((توانایی کنترل تعامل اجتماعی، حق انتخاب و امکان تعامل اجتماعی دلخواه فرد)) تعریف کرده است. وستین چهار مقصد را که با خلوت تامين می شوند، تشخیص داده است. خلوت، استقلال فردی را تامين می کند، هیجانانگیز را تخفیف می دهد، به خود ارزیابی کمک میکند و ارتباطات را محدود و از آن محافظت می کند. بنابراین، خلوت از جهت رابطه بین فرد و گروه و مابقی جامعه قابل اهمیت است. (جان لنگ، ۱۳۸۶، ص ۱۶۵)

ت - قلمروی شخصی: قلمرو و حریمها معمولاً حوزه هایی هستند که پیرامون یک فرد یا شیء به گونه ای تعریف می شوند که به آن تعلق داشته باشند.

تامين خلوت و کنترل قلمرو مکانی در طراحی محیط اهمیت ویژه ای دارد، زیرا بعضی از نیازهای اساسی انسان از قبیل هویت، انگیزش و امنیت از این طریق قابل ارضاء هستند. (جان لنگ، ۱۳۸۶، ص ۱۷۰)

ث- تعاملات اجتماعی: ایجاد و برقراری تعامل اجتماعی بین افراد را می توان از طریق طراحی محیطهایی که خصوصیات اجتماع پذیری و گرد هم آورنده دارند، تقویت نمود. با توجه به اینکه از اهداف اصلی فضاهایی که قابلیت آرامش بخشی دارند، تعامل اجتماعی بین مردم و تشویق آنها به انجام کارهای گروهی می باشد. می توان از این گونه محیطها، جهت دستیابی به نتایج بهتر، استفاده نمود.

۳.۲ - چگونگی ایجاد آرامش در یک پیاده راه شهری :

۳.۲.۱ - با استفاده از محرکهای طبیعی و مصنوعی

الف - استفاده از ویژگیهای بصری گیاهان سبز: تقریباً در تمامی موقعیت های طراحی سایت، جوامع گیاهان بیشترین اثر را در نحوه درک در آن مکان دارند. همچنین در اکثر مواقع، گیاهان بهتر از هر ماده دیگری، مورد استفاده طراح، می توانند ویژگی بصری مکانی را تعیین کنند. بنابراین لازم است که طراح گیاهان را در جداره ها به عنوان مصالح بصری بشناسد.

ب - رنگ: رنگ در بیان حالت یک مکان بسیار موثر است. برگهایی که به رنگ سبز روشن هستند، فضا را با روح و شادتر می سازند، از این جهت محیط و منظرهای بهاری که رنگ روشتری دارند، زنده تر به نظر می رسد. رنگهای روشن شادتر و رنگهای تیره غم انگیزترند. رنگ در گیاهان از رنگ گیاه ها، میوه، برگ، پوست و شاخه ها حاصل می شود. در یک خیابان نیز رنگ جداره ها و تابلوها و رنگ نورها و کف سازی ها و ... می توانند رنگین کمانی دلپذیر را حاصل کنند، که شهروندان از دیدن آن به اوج لذت برسند. (افسانه وکیلی - تاثیر رنگ بر سلامت)

پ- نور: نور یکی از مهم ترین عوامل کیفی و نمادین بوده و از نظر کارکرد عملی از جایگاه ویژه ای در معماری و شهرسازی برخوردار است. اصلی ترین کارکرد نور، چه طبیعی و چه مصنوعی، روشن کردن فضا و فرم های ساختمانی است که آنرا روشنایی می نامیم. با این حال نور با استفاده از نبوغ معمارانه و توجه به سه عامل ۱- زیبایی شناسی ۲- مفهومی و معنایی و ۳- نمادین جهت تعریف مجدد فضاهای شهری مورد استفاده قرار میگیرد که آنرا نورپردازی می نامیم.

سیمای شهری چه در روشنایی روز و چه در تاریکی شب می بایست دارای شکل و محتوی باشد. نور در طراحی شهری دارای کیفیات و ویژگیهای متفاوت از قبیل ابزار اطلاع رسانی، شناساندن در مناطق و محلات و افزایش بار هویتی مراکز، نمایان کردن نشانه ها، میراث فرهنگی و طبیعی و فضاهای شهری همچون پیاده راهها و میادین می باشد. (جایگاه نور در طراحی شهری، همشهری، ۱۲/۸۶/۴)

ت-آب: در فضای شهری که میزان سرو صدای محیط، ماشینها، مردم و صنایع ... زیاد می باشد و آب به عنوان کنترل کننده سروصدای محیط به کار می رود. در این گونه فضاها، صدای ایجاد شده ریزش یا حرکت آب می تواند پوششی بر روی صدای آزاردهنده محیط بوده و فضایی دلپذیر بوجود آورد.

ث - استفاده از رایحه ها: بعضی معتقدند که واکنش عمومی به برخی از رایحه های روغنهای طبیعی، باعث آرامش و لذت و کاهش و تسکین استرس می شوند یا بر احساسات از طرق مختلف تاثیر می گذارند.

۳.۲.۲- از طریق فعالیت های مرتبط

۳.۲.۲.۱ - فعالیتهای نمایشی:

الف - هنر: هدف هنر، علاوه بر خلق یک محصول و کار زیبا و پرورش هنرمند، جهت کمک به افراد می باشد، تا بتوانند با یکدیگر ارتباط برقرار کنند و احساس خوبی نسبت به خودشان پیدا کنند و در پذیرفتن مسائل و مسئولیت های زندگی راحت تر عمل کنند. این روش، محدوده وسیعی از کارهای هنری را در بر می گیرد، همانند نقاشی، مجسمه سازی، کلاژ، برای نمایش در آوردن افکار و احساسات درونی، هنر درمانی می تواند فعالیتی باشد که به طور خصوصی و انفرادی و یا دسته جمعی صورت گیرد، اما معمولاً نتایج بهتری در فعالیتهای گروهی بدست می آید (Article, Lynette Yisreal, UMKC)

ب- موسیقی: موسیقی واقعیتی سازمان یافته است، رویدادی واقعی که در زمان اتفاق می افتد و توجه لحظه به لحظه فرد را جلب می کند. برای کودکان و سالمندانی که دنیای ذهنی پراکنده ای دارند، نظم موسیقی تجربه سازمان یافته مطلوبی است که می تواند آنها را از آشفتگی احساسی دور کند تا توانایی پیش بینی کردن فعالیت و ارتباط با موسیقی را به دست آورند. موسیقی نوعی محرک احساسی قوی و تجربه ای چند حسی است. موسیقی شامل اصواتی است که می تواند شنیده شود (تحریک شنوایی) و ارتعاشاتی که می توان احساس شود (محرک حسی) و اجراهای زنده آن تحریکات بینایی را به وجود می آورد. حرکت با موسیقی با ایجاد تحریکات که تقریباً چشم پوشی از آن غیر ممکن است توجه افراد را جلب می کند. از این گذشته، ریتمها و ملودیهای انتخابی می تواند با ایجاد تاثیرات مطبوع به ضعف توجه اشخاص کمک کند و از طریق تجربیات سازمان یافته موزیکال تقویت آن را تسهیل کند.

پ- تئاتر: حرکات موزون رقص، آواز، موسیقی، پانتومیم و شکلهای دیگر نمایشی، یک نیاز بشری برای بیان تئاتر یا سمبولیک، چه از نظر بازیگر و چه دید تماشاگر بوده است. بنابراین، عجیب نیست که تئاتر جای خود را به تدریج در موارد خاصی مانند آموزش، تعلیم و تربیت، روان و روان درمانی بازکند. بنابراین در یک فضای شهری حضور تئاتر می تواند در سرزندگی و آرامش بیش از پیش آن مکان مناسب باشد.

۳.۲.۲.۲ - فعالیتهای:

الف - تفریح - ارتباط با طبیعت: تفریح و استفاده از اوقات فراغت یک نیازمندی اساسی بشر برای رفع کسالت، خستگی و دل‌تنگی است که فرد با فعالیت‌های انتخابی به رشد و توسعه ظرفیتهای جسمی و روحی خود می‌پردازد. بدیهی است که همگام با پیشرفت صنعت و تکنولوژی و همراه با زیاد شدن بار سنگین زندگی جدید انسان، احتیاج به استراحت و آرامش بیشتر احساس می‌شود.

ب- ورزش: در این بین امکان حضور ورزش در یک فضا نیز می‌تواند تاثیرات مثبتی در فضا داشته باشد و مردم را به ورزش کردن ترغیب نماید.

پ- کتابخوانی: اثرات مثبت و درمانی کتاب بسیار وسیع و گسترده می‌باشد و می‌تواند میلیون‌ها انسان را عملاً زیر پوشش قرار دهد.

ت - محیط: مهمترین تاثیر پذیری انسان از محیط می‌باشد. اگر محیط با اندیشه طراحی شود، محیط می‌تواند سعی در تعدیل محیط و فرد و بهره بردن از شرایط محیطی مناسب داشته باشد. کنترل و کاهش فشارهای محیطی، فرصتی برای بهبود، در اختیار فرد قرار می‌دهد و از طرف دیگر عوامل محیطی مناسب موجب تسهیل و تسریع ایجاد آرامش در فضا می‌شود. (sara om arberry/van nostrnd reinhold / 1995/page 88-161)

۳.۲.۲.۳ - طراحی حمایت کننده:

مرتبط بودن فشارهای روانی و سلامتی کاملاً تثبیت شده است و حجم بزرگی از تحقیقات علمی نشان داده‌اند که فشار روانی با ابعاد روحی، فیزیولوژیکی و رفتاری سلامتی ارتباط دارد. با تکیه بر مفهوم فشار روانی می‌توان نظریه طراحی حمایت کننده را ارائه داد که اثرات طراحی را بر انسان به نحوی مجسم سازد که مستقیماً با شاخص‌های قابل قبول از نظر علمی و تغییرات سلامتی مرتبط باشند.

الف - احساس تسلط: این مفهوم با سابقه، برای بسیاری از طراحان آشناست، حجم بزرگی از تحقیقات نشان داده است که برای افراد در شرایط گوناگون، احساس تسلط کامل بسیار موثری بر میزان فشار روانی وارده و سلامتی است. شواهد علمی گویای این امر هستند که انسان نیاز شدیدی به تسلط و خودکفایی در ارتباط با محیط و شرایط دارد و بسیاری بررسی‌ها به این نتیجه رسیده‌اند که فقدان تسلط، عواقب منفی‌ای مانند افسردگی، حالات انفعالی، فعال نبودن، افزایش فشار خون و کاهش عملکرد سیستم دفاعی بدن مرتبط است. موقعیت‌ها و شرایطی که غیر قابل کنترل باشند، معمولاً ناخوشایند و پر تنش هستند.

ب- حمایت اجتماعی: انسانها از تماس مکرر یا طولانی با خانواده و دوستانی که به آنها کمک می‌کنند و به فکر آنها هستند و یا هر نحو دیگر از آنها حمایت می‌کنند بهره‌های قابل توجهی کسب می‌کنند. این واقعیت که حمایت اجتماعی همواره خود عامل مهمی در فشار روانی وارده و سلامتی بوده است، توجه به آن را در نظریه نوین درباره طراحی کاهش دهنده فشار روانی ایجاب می‌کند.

پ - سرگرمیهای مثبت: تحقیقات در زمینه روانشناسی محیطی گویای این مطلب‌اند که معمولاً هنگامی که در محیط فیزیکی مقدار متعادلی تحریک (انگیزش) مثبت برای انسان فراهم کند، این امر به سلامتی او تاثیری مثبت خواهد داشت. منظور مقدار تحریکی است که نه بسیار شدید و نه بیش از حد خفیف باشد. اگر به خاطر وجود صداها، نورهای شدید، رنگهای روشن و سایر عناصر

محیطی، مقادیر تحریک بالا باشد، اثر کلی آن به احتمال زیاد تنش را خواهد بود. از طرف دیگر قرار گرفتن در معرض تحریک محیطی ضعیف نیز در دراز مدت موجب کسالت و اغلب منجر به ظهور احساساتی منفی از قبیل افسردگی شود. مفهوم سرگرمی مثبت گویای این نکته است که جدای از صرفاً میزان محرکها برخی عناصر محیطی به خصوص اهمیت ویژه ای در کاهش فشار روانی بیمار و کمک به سلامتی او دارند. یک سرگرمی مثبت یک ویژگی یا عنصر محیطی است که احساسات مثبت را بر می انگیزند و توجه و علاقه را به خود جلب میکند بدون آنکه شخص را خسته یا به او فشار روانی وارد کند.

(sara om arberry/van nostrnd reinhold / 1995/page 88-161)

۳. شناخت اجمالی از محدوده پژوهش:

محور لاله زار در منطقه ۱۲ تهران واقع شده است که در بر گیرنده هسته تاریخی شهر تهران است. معماری مجموعه لاله زار با توجه به سیر تحول کالبدی شهر در حد فاصل سال های ۱۲۹۰ تا ۱۳۵۰ شکل یافته است و با توجه به ویژگی های اقتصادی - فرهنگی - اجتماعی - سیاسی دوره های گوناگونی که بر آن گذشته است از تنوع و گوناگونی بسیاری برخوردار است. به طور کلی سه سبک عمده معماری در ساختمان های اطراف محور لاله زار می توان مشاهده کرد:

الف: معماری اواخر قاجار

ب: معماری نوگرا

پ: معماری

به طور خلاصه روند تغییرات کاربری های محور لاله زار را می توان به پنج دوره زمانی تقسیم بندی کرد.

دوره اول: از باغ لاله زار تا کودتای سردار سپه: در زمان قاجار باغی بود در مجاورت با زمین های باز و ساخته نشده اطراف شهر. بعد ها پس از اسکان اعیان و خارجیان در این منطقه، عملاً فعالیت ها و خدمات لوکس مربوط به آن ها به این منطقه سرازیر می گردند دلایل عمده استقرار این فعالیت عبارتند از:

لاله زار یکی از زیباترین خیابان های تهران بود؛

لاله زار محل زندگی و رفت و آمد اعیان و اروپائیان بود؛

لاله زار یک راسته تفریحی - تجاری جدید بود.

دوره دوم: در سال های ۱۲۹۹ تا ۱۳۲۰:

- در این دوره لاله زار خیابانی بود زیبا با مغاره های لوکس و تفریحات جدید و غیر سنتی و محل رفت و آمد اعیان و اروپائیان که با پتانسیلی بالا برای جذب دوستداران جلوه های زندگی اروپائی آماده بود.

- این زمینه ها باعث می شوند که پدیده های نوین غرب بتوانند به راحتی در این محل مستقر شده و گسترش یابند.

- همچنین ارتباط اروپائیان با سفارتخانه ها و سفرهای بیشتر آنان به تهران، نیاز به سکونت موقت به سبک اروپائی (هتل) را به همراه داشت. به همین دلیل این خیابان به راحتی تبدیل به مرکز مناسبی برای ایجاد هتل هایی به سبک اروپائی شد اند.

(گراند هتل و ...)

کاربری های این دوره در خیابان لاله زار شامل کاربری های تجاری ، خیاط خانه ها ، عکاسی ها و چاپخانه ها ، فضای گذران اوقات فراغت ، مراکز فرهنگی و تفریحات شبانه می شد. کاربری های خرد از جمله مغازه های ارائه دهنده کالاهای لوکس فرهنگی (پوشاک ، کفش ، ساعت ، طلا ، جواهر ، عصا و .....) عمده کاربرد بخش تجاری را تشکیل می دادند . کاربردهایی که به گذران اوقات فراغت اختصاص داشتند شامل کافه ها ، چاپخانه ها ؛ کافه قنادی ها و ... بودند . کتاب فروشی ها ، سالن های سینما و تئاتر و ... از جمله کاربری های فرهنگی - هنری محدوده بود .

دوره سوم : در سال های ۱۳۲۰ تا ۱۳۴۱ :

در سال های ابتدایی این دوره به دلیل ورود متفقین به ایران ، بعد تفریحی این خیابان تقویت شد و لاله زار به محلی برای تفریح و خوش گذرانی این سربازان تبدیل شد و بارها و مشروب فروشی های بسیار گسترده شدند .

افول شأن لاله زار در دوره پهلوی دوم اتفاق افتاد . بهترین مکان برای استقرار کارگاه های تولیدی ، طبقات فوقانی ساختمان ها ، بالای مغازه ها و یا درون بافت بود . این چنین بود که تولیدی ها در اماکن یاد شده جای گرفتند . البته شایان ذکر است که تولیدی های پوشاک نتوانستند همه عرصه های موجود در لاله زار و بافت را اشغال نمایند ، بلکه کالای جدیدی توانست از پتانسیل نهان لاله زار استفاده کرده و خود را در آن جاسازی کرده و بسط دهد : لوازم الکتریکی

به تدریج ساختمان های داخل بافت ، تبدیل به انبار الکتریکی ها و کارگاه های تولیدی و در مواردی چاپخانه شده اند .

دوره چهارم : از سال ۱۳۴۱ تا ۱۳۵۷ :

سقوط کیفیت کالاها و خدمات در لاله زار با سرعت ادامه پیدا کرد ، کاربری های فرهنگی نیز کاملاً نزول یافتند که علت آن قشر جدید و نیازهای آن بود که در اطراف لاله زار ساکن شده بودند .

همزمان با تغییر مراجعیت لاله زار از قشر مرفه به قشر متوسط و مسافران شهرستانی ، در مراکز تفریحی و فرهنگی لاله زار هم تغییراتی حاصل شد . به این علت این قشر تازه وارد تفریحات خاص خود را می طلبیدند و تماشاخانه ها و سینماهای درجه یک همانند کاربری های تجاری راهی شمال شهر شده بودند . سینماهای لاله زار سعی کردند با به کار گیری ترفندهای مختلف مشتریان خود را از دست ندهند . از آن جمله می توان به نکات زیر اشاره کرد :

- ارزان نگهداشتن بلیط سینماها

- نزدیکی این مراکز به محل اقامت مسافران

- نمایش فیلم های خاصی که کمتر در شهرستان ها و سایر نقاط تهران نمایش داده می شد .

تا شروع سلطنت رضا شاه لاله زار تنها خیابان متجدد در سراسر کشور بود، خیابانی که در جنوب به میدان توپخانه منتهی می شد که در دوران قاجار جشن های محدود سالانه با آتش بازی ها در آنجا برپا می شد و هم محل برگزاری گاردن پارتی و مراسم سالگردهای سلطنتی بود. (این بخش از پژوهش بر اساس طرح " ساختاری - راهبردی بافت قدیم تهران " ارائه شده است .)

از بناهایی که در محدوده لاله زار باقی مانده اند می توان به گراند هتل، خانه اتحادیه، تئاتر نصر، تئاتر پارس، سینما لاله، سینما ایران، سینما تابان، بانک شاهی، و موسسه کیهان اشاره کرد. که گرچه دیگر در اکثر آنها فعالیت های پیشین جریان ندارد با این حال در

ذهنیت مردم حضوری قوی دارند. همچنین لازم به ذکر است که سفارتهای آلمان و ترکیه علاوه بر جنبه های سیاسی که دارند از لحاظ تاریخی نیز واجد اهمیت می باشند.

در محدوده لاله زار عنصری که به دلیل رنگ یا جنس مصالح در ذهنیت مردم شکل یافته باشد قابل مشاهده نیست ولی در مجموع به کلیت لاله زار می توان اشاره کرد که در ذهنیت مردم رنگ سفید و رنگ آجری رنگیست که ذهنیت های دیروز و امروز در مورد لاله زار را شکل داده اند.

در مجموع کوچک بودن مقیاس بلوک هایی که در لبه ها قرار گرفته اند، نبود یک نظام سلسله مراتبی برای ورود و قابلیت ورود اتومبیل از تمام مسیرهای ورودی و تفکیک نبودن سواره ها از پیاده ها، سبب شده نفوذپذیری در بافت بسیار بالا باشد. اما این قابلیت در اکثر ورودی با مطلوبیت همراه نشده است و در بیشتر مسیرها حس ورود به استفاده کننده القا نمی شود. محدوده مورد مطالعه به وسیله سه محور سعدی (مخبرالدوله)، جمهوری اسلامی (شاه)، فردوسی و میدان توپخانه محدود شده است.

محور لاله زار با عرض متوسط ۱۷ متر درست در میانه این محدوده واقع شده که با راستای حرکتی جنوب - شمال از میدان توپخانه تهران آغاز می شود و بعد از خیابان جمهوری نیز با لاله زار نو تا خیابان انقلاب ادامه می آید.

از عمده ترین مشکلات مورد مشاهده در این مورد تداخل میان حرکت پیاده و سواره به دلیل عرض نامناسب پیاده روها است که این امر منجر به انتقال حرکت عابرین پیاده به حاشیه خیابان گردیده و مخاطرات زیادی را برای عابران پیاده در این مسیرها به همراه داشته است.

محدوده مورد مطالعه از نظر اقتصادی، محدوده ای با ارزش بوده و هست، ولی مسائلی مانند دوری از مناطق مرفه نشین شهر، قرارگیری در منطقه محدودیت ترافیک و ... باعث کم شدن اهمیت ارزش اقتصادی آن می شود که با اندیشیدن تمهیداتی مانند تقویت فضاهای تفریحی و فرهنگی، بهسازی و نوسازی بناها و سامان دهی به بافت آن می توان ارزش اقتصادی محله را حفظ کرده و آن را ارتقاء داد.

بلوکهای اطراف لاله زار از نظر اندازه متوسط هستند و نفوذپذیری به این محور از محورهای اطراف بالاتر است.

کوچه های منتهی به لاله زار از دو محور سعدی و فردوسی نسبتاً باریک هستند اما محل قرارگیری و تعداد آنها دسترسی به محور را آسان کرده است.

گر چه می توان اشاره کرد به علت یکطرفه بودن تمامی کوچه های منتهی به محور دسترسی پیاده از این کوچه ها به لاله زار آسان تر است و حتی برخی از این محورها مانند کوچه برلن و کوچه مهران در حال حاضر به پیاده ها اختصاص دارند.

محدوده مورد مطالعه فضایی متراکم است. که عرض کم معابر و ارتفاع ساختمان ها این احساس تراکم را شدیدتر کرده است.

ساختمان امگا- منبع: نگارندگان

از سوی دیگر سازمان شکل‌گیری توده‌ها بر مبنای محورها بوده است و کمترین فضای خالی در سمت محورها قرار دارد و حیاط‌های درونی، مرکزی و پشتی بیشترین درصد فضاهای خالی را تشکیل می‌دهند.

البته شایان ذکر است احساس تراکم موجود در محدوده لاله زار با ماهیت تاریخی این محور نیز سازگار است.

عوامل موثر در محصوریت فضای خیابان‌ها، نسبت ارتفاع جداره‌ها به عرض خیابان است. حال با توجه به عرض محور لاله زار (۲۰ متر) و نکات ذکر شده در بالا، ارتفاع مناسب در جداره‌ها برای داشتن محصوریت در حد مطلوب خیابان ۷ تا ۸ متر است که این برابر با ساختمان‌های ۲ تا ۳ طبقه می‌باشد. که وجود ساختمان‌های با ارتفاع بیشتر در جای جای محدوده را دچار محصوریت شدید خواهد کرد.

از لحاظ ارتفاع در محدوده لاله زار می‌توان به ساختمان‌ها در بر اصلی محور و به ساختمان‌های مخبرات در محدوده میدان توپخانه اشاره کرد که با وجود اینکه بناهای چندان ارزشمندی نیستند اما از لحاظ ادراکی در ذهنیت مردم تاثیر گذار بوده‌اند.

به لحاظ تشخیص و برجستگی فرم، سینما ایران را در محدوده لاله زار می‌توان دید که با وجود سالیانی که از تعطیلی آن می‌گذرد همچنان در ذهنیت مردم حضور دارد. از این زاویه فرم نوشته سینما لاله نیز به دلیل ابعاد فرمی تاثیر گذار است.

در محدوده مورد مطالعه تقریباً صدایی که علاقه به شنیدن آن وجود داشته باشد به گوش نمی‌رسد. در مقابل انواع و اقسام صداهای ناهنجار مانند صدای حرکت خودروها و صدای دست‌فروشان فراوان است.

بجز دید بصری از ساختمان‌های قدیمی که در لاله زار وجود دارد تقریباً هیچ جذابیت بصری دیگری در محدوده یافت نمی‌شود و هر چه هست آشفتگی و نابسامانی است و این امر سبب شده معدود جذابیت‌های بصری بافت نیز در میان آن همه نامطلوبیت گم شود.

در مجموع و با در نظر گرفتن کلیه شرایط از نظر غنای حسی این محدوده در وضعیت مطلوبی قرار ندارد.

تنوع کاربری‌ها در بافت فراوان است، و ساختمان‌هایی که بتوانند به منظوره‌های متنوعی به کار آیند بسیار زیادند، با این وجود تغییر کاربری نه با سرعت که به مرور زمان ممکن خواهد بود، در مجموع لاله زار قابلیت انعطاف‌پذیری بالایی دارد.

رنگ تعلق از سه عامل تاثیر می‌پذیرد: نحوه تصرف و مالکیت، گونه ساختمان و فناوری ساخت. از مجموع این سه عامل به علت اینکه نحوه تصرف زمین‌های این محدوده قانونی و معتبر بوده است و مالکیت شخصی در سراسر محور حاکم است امکان بالقوه برای مردم برای دمیدن روح به فضا وجود دارد، اما به علت کاربری مسکونی کمتر محیط و عدم حضور دایمی ساکنین در محدوده، کمتر رنگ و بوی تعلق در فضا نمایان است.

در زمینه گونه ساختمان‌ها کمتر ملکی را می‌توان یافت که یک مالک داشته باشد از این رو هماهنگی آنها برای شخصی‌سازی محیط بسیار سخت است.

سینما ایران - منبع: نگارندگان

محور لاله زار به عنوان یک محدوده خاص شهری مراجعان بسیاری دارد که نوعی تحرک و پویایی شهری را در این مکان به وجود می آورند. بدیهیست که تعاملات اجتماعی را در رابطه بین پیاده ها می توان جستجو کرد و رابطه بین سواره ها تقریباً بی معنی است، مطلوبیت حرکت پیاده در این فضاها که باید هم پاسخگوی حضور افراد باشند و هم عبور آنها را تامین کنند بسیار ضروری است، اما

سینما لاله - منبع: نگارندگان

با وجود پتانسیل انسانی و اجتماعی بالا برای تبدیل شدن به بستری مناسب جهت مناسبات اجتماعی، بدلیل مشکلاتی که ناشی از انواع تداخل ها در حرکت سواره و پیاده است نتوانسته است نقش خود را به خوبی ایفا کند.

با نگاهی به خیابان لاله زار می توان دریافت که کاهش دسترسی پذیری به همراه افول اهمیت دستیابی به فضای عمومی و زوال عمومی در محدوده به کاهش اهمیت خیابان منجر شده است. لاله زار، کم کم موقعیت خود به عنوان یک خیابان را به نفع بورس و عبور و مرور از دست داده است. فعالیت هایی که سابقاً تنها در این مکان در دسترس بوده (سینما، تئاتر، کافه و . . .)، به مرور با گسترش شهر و تغییر ماهیت خیابان از یک خیابان تفریحی- فرهنگی، به علت مقتضیات این خیابان و خودروهایی که در این خیابان تردد می کنند، کاملاً گم شده است. البته روشن است ارتباط خیابان با زندگی عمومی دو طرفه است و اشکال جدید زندگی عمومی نیاز به خیابان های جدید دارد.

با این حال لاله زار در وضعیت کنونی دچار یک دور باطل، شده است که عبارت است از: استفاده کمتر مردم از محور به عنوان فضای عمومی سبب کاهش انگیزه برای نگهداری از موجودیت خیابان شده است و تنزل در نگهداری به کاهش کیفیت های محیطی محدود می انجامد و به سبب این افول لاله زار کمتر مورد استفاده قرار می گیرد، در نتیجه دور تسلسل این تنزل و زوال در حال شدت یافتن است.

کرمونا موضوعات پایه در خصوص مفاهیم واحد همسایگی را شامل اندازه، مرزها، معنا و ارتباط اجتماعی و اختلاط اجتماعی و جوامع متعادل معرفی کرده است که در زیر به بررسی آنها در محدوده لاله زار پرداخته شده است.

کوچه مهران- منبع: نگارندگان

محدوده لاله زار از لحاظ جمعیت، بسیار کمتر از استانداردهای واحد همسایگی دارای جمعیت است گرچه جیکوبز اندازه جمعیت را معیار مناسبی برای اندازه گیری واحد همسایگی نمی داند.

وسعت واحد همسایگی به زمینه قرارگیری محیط بستگی مستقیم دارد. به همین دلیل هنگام ورود به لاله زار با وجود این که محدوده جمعیتی بسیار محدود دارد به هیچ عنوان احساس ورود به یک محیط آشنا در ذهنیت افراد به وجود نمی آید.

مساحت مناسب به منظور حرکت پیاده اندازه ای بین ۸۰۰ تا ۱۰۰۰ متر است که کاملاً بر محدوده لاله زار منطبق است. البته این اندازه بر ارتباطات اجتماعی مردم در محدوده منطبق نیست، و هر شخص بر مبنای دلیل مراجعه بخشی از لاله زار را مورد استفاده قرار می دهد و محدوده را به عنوان یک کل واحد درک نمی کنند.

محدوده چندان قابل تفکیک از محیط اطراف خود نیست، و مرزهای قلمرو مورد مطالعه چندان بر حوزه های اجتماعی منطبق نیست. به لحاظ ارتباطات اجتماعی نیز در لاله زار مثل تمام حوزه های اطراف خرید و فروش و تجارت عامل اصلی ایجاد ارتباطات اجتماعی است و به دلیل اینکه این فعالیت با وجود پایداری در طولانی مدت، در بین خریداران اتفاق پایداری نیست و به همین دلیل ارتباطات اجتماعی با درجه ماندگاری بالا در محدوده اتفاق نمی افتد تا کلیت حوزه را به عنوان یک حوزه مستقل معرفی کند.

به طور کلی محدوده بافت مرکزی تهران و به تبع آن لاله زار محدوده ای یکپارچه و متعادل نیست و نمی توان آن را به عنوان یک کل یکپارچه درک کرد و در محدوده لاله زار قشرهای گوناگونی از مردم همزمان با هم حضور دارند و به کار و فعالیت مشغولند به همین دلیل نمی توان محدوده را به گروه یا طبقه خاصی نسبت داد با این حال به دلیل اینکه عمده فعالیت های محدوده به کالاهای الکتریکی اختصاص دارد از لحاظ عملکردی قابل جداسازی از بافت اطراف خود هست. به دلیل اینکه محور لاله زار یک محور با وجه ی تجارتي قوی است و فروشندگان و خریداران، دو گروهی هستند که چهره غالب رفتاری محور را تشکیل می دهند و در کنار کارکنان تولید، رانندگان، کلیت الگوی رفتاری در محور را می سازند.

کوچه رفاهی - منبع: نگارندگان

بررسی رفتارهای صورت گرفته از جانب گروه های نامبرده، نشان می دهد که تنگناها و تضادها و مشکلات موجود در استفاده از فضای محور به دو دلیل تداخل فعالیت ها و عدم تعادل حرکت جمعیت اتفاق می افتد. از جمله تداخل در فعالیت ها می توان به حرکت همزمان پیاده و سواره در بخش سواره رو و یا حرکت غیر مجاز و کاملاً مزاحم موتورسواران در محدوده اشاره کرد. عدم تعادل حرکت جمعیت بیشتر ناشی از بعد زمانی فعالیت هاست یعنی از تمام ظرفیت لاله زار برای جذب جمعیت استفاده نمی شود و در ساعات غروب، در فصول سرد و یا در ساعات ظهرگاه در فصول گرم به علت اینکه فعالیت مرتبط با زمان وجود ندارد، کاملاً از ازدحام جمعیت کاسته می شود و در مقابل در برخی بازه های زمانی جمعیتی فراتر از ظرفیت محور در آن حضور می یابند. سرقت اموال مغازه ها، جیب بری و کیف قاپی، خرید و فروش اجناس دزدی، دعوا (برخورد بدنی)، درگیری لفظی، ایجاد مزاحمت برای خانمها، مبادله و مصرف مواد مخدر و انجام اعمال دور از شئون اخلاقی از جمله مشکلاتی هستند که امنیت و آسایش را در محدوده با تهدید مواجه کرده اند.

سرقت از اموال مغازه ها یکی از رایج ترین مشکلات اجتماعی محدوده محسوب می شود، که علت اصلی آن ازدحام جمعیت، پخش بودن اموال و اجناس مغازه ها و رها کردن اجناس ریز و درشت در جلو و یا داخل مغازه بدون هیچ نظمی است. عرف اجتماعی موجود در محدوده سبب شده است که خیابان لاله زار طی روزهای معمول و نیز روزهای تعطیل از ابتدای خیابان اکباتان تا کمی پایین تر از کوچه های مهران و برلن تقریباً موقعیتی مردانه داشته باشد.

مشکلاتی از قبیل ایجاد مزاحمت برای خانمها، در این محدوده به علل مختلفی از جمله حضور زیاد آقایان (مخصوصاً در قسمتهای جنوبی خیابان لاله زار)، شلوغی جمعیت در پیاده روها و وجود فضاهای خلوت و نسبت بالای حضور قشر فقیر از نظر فرهنگی و . . سبب شده است تا خانمها درصد کمی از مردمی را تشکیل دهند که در خیابان لاله زار حضور دارند.

البته این مسائل در قسمتهای شمالی این محدوده مثل کوچه برلن، کوچه مهران و کوچه رفاهی کمتر به چشم می خورد. کودکان نیز به علت کم بودن کاربری مسکونی و همچنین نوع فعالیت جاری در خیابان- اقتصاد کلان- حضور ناچیزی در محدوده دارند.

در مورد معلولین می توان گفت بیشتر ساختمانها، قابل دسترس برای افراد روی صندلی چرخ دار نیستند. مخصوصاً تمهیدات اندیشیده شده به منظور جلوگیری از ورود خودرو به درون کوچه های پیاده متاسفانه ورود افراد معلول را نیز مشکل مواجه کرده است و همچنین وجود تابلوهای چشمک زن که تقریباً در تمام سکانس ها قابل رویت است، بیماران صرعی را با خطر حمله عصبی مواجه می کند البته این مشکل در روز چندان خودنمایی نمی کند.

سینما تابان - منبع: نگارندگان

اصلی و شاخص و تابسامانیها و ناهنجاریهایی که امروز در چهره این محدوده به چشم می خورد، نشانگر عدم توجه به بعد بصری این منطقه و فرسودگی بیش از حد این کالبد بوده است، ضمن اینکه طرحهای ارائه شده برای این محدوده نیز ارزشهای ذهنی این بافت قدیمی را نادیده گرفته و در جهت ارتقاء کیفیت کالبدی آنها تلاش چندانی نکرده اند. به همین دلیل لزوم بازنگری در چگونگی مداخلات شهری (شامل طراحی و برنامه ریزی شهری) و ساماندهی عناصر کالبدی بیش از پیش در ارتقاء کیفیت بعد بصری این محدوده موثر خواهد بود. برای برقراری انسجام دوباره در این محدوده و دستیابی به یک ساختار واحد و یکپارچه در کلیت آن، ایجاد پیوند ظریف بین عناصر تاریخی، کارکردها و محورها در این گستره، از اهمیت زیادی برخوردار است. تنها به این طریق است که پیش بینی هر عنصر شهری جدید در محل استقرار مشخص داشته و این بافت مجموعه ای خواهد شد از عملکرد و روابط منسجم و در هم تنیده که در یک کلیت واحد با یکدیگر تعامل دارند.

در امتداد این محور جداره طبقه همکف از یک سطح بالنسبه شفاف تشکیل شده است. زیرا به علت تجاری بودن دو عنصر ورودی و ویتترین در کنار هم قرار گرفته اند و یک کلیت شفاف ایجاد کرده اند. در طبقات بالاتر با وجود اینکه از میزان بازشوها کم می شود اما باز با تبعیت از معماری خیابانی حاکم بر محدوده پنجره های زیادی به سمت محور وجود دارند و بدنه های بالنسبه شفافی را ایجاد کرده اند گرچه سالها افول لاله زار و اقامت تولیدی ها در طبقات فوقانی سبب بسته شدن بسیاری از این بازشوها با وسایلی مانند تخته، صفحات آلومینیوم و وسایلی از این دست شده اند و یا گرد و غبار و دود و خاکستر از شفافیت بعضی پنجره ها چیزی باقی نگذاشته است با این وجود می توان اشاره کرد که بدنه محور لاله زار بدنه شفافیت.

اضافه کردن الحاقات به ساختمان، کانال کشی و نصب کولر در مقابل پنجره ها و نمای ساختمان و سیم کشی نامناسب از عوامل اغتشاش سیمای جداره ها در محدوده هستند. عدم وجود نظم در

کوچه برلن - منبع: نگارندگان

خصوص تابلوها، پارچه نویسی ها و دیوار نویسی ها، و همچنین در خصوص سایبان ها، نصب لوله های بخاری در نما، قرار دادن اجناس در حریم پیاده رو و خارج از واحدهای تجاری از جمله موارد دیگری هستند که در اکثر بخشهای محدوده، مصداق دارند. مواردی چون فرسودگی، ناهماهنگی مفسلهای عمودی و تعارض ترازهای افقی و عمودی، مداخلات انسانی نامناسب، ناهماهنگی بافت و رنگ مصالح به کار گرفته شده و ناتمام بودن ساختمانها و مواردی از این قبیل نیز ناشی از نبود ضابطه ای از پیش تعیین شده است که سبب به وجود آمدن جداره ای نا همگون در محدوده شده است.

در محدوده لاله زار مجاورت برخی ساختمانهای کوتاه قدیمی تر در کنار ساختمانهای بلند جدید منجر به شکست خط آسمان شده است.

آنچه که بیش از عناصر معماری، خط آسمان این محدوده را تحت تاثیر قرار می دهد عرض کم معبر و عدم توانایی درک کلیت خط آسمان محدوده توسط عابرین پیاده در بسیاری از قسمت های محور است.

به طور کلی به جز فرورفتگی ها و پیش آمدگی های جزئی که ناشی از نوع معماری ساختمان است، کلیت خط کف یک خط ممتد است.

پوشش غالب کف سازی در عرصه های عمومی پیاده لاله زار (پیاده راه ها، پیاده روها) آسفالت می باشد. البته به صورت موردی در برخی محدوده ها موزاییک، سنگ فرش و یا سنگ نیز استفاده شده است که یا مربوط به لایه قبلی کف سازیست و یا مربوط به پاساژها و مغازه هایست که بخش روبروی محدوده خود را سنگفرش کرده اند به علاوه هم اکنون بخش اعظمی از حرکت پیاده در فضاهای مخصوص حرکت سواره صورت می گیرد که دارای کف سازی آسفالت می باشد.

سطوح ناصاف، عرض کم، سد شدن معابر به دلایل گوناگون، فرسودگی به علت گذر زمان از مشکلاتی است که عابران پیاده هر روز در محدوده با آن روبرو می شوند. پیاده روها استانداردهای لازم را ندارند و فضای پیش بینی شده برای عبور عابران با حجم تردد آنان متناسب نیست. موانع متعددی مانند تاسیسات شهری (آبخوری ها، سطل های زباله، کانال های آب و . . .). تجاوز به حریم پیاده توسط عناصر معماری بناهای اطراف دپوی مصالح ساختمانی در مسیر پیاده روها به همراه نور و روشنایی نامناسب حرکت عابران را مختل کرده است. از دیگر مسائل مطرح در محدوده، حفاری و کندن آسفالت است که چهره بدی به منظر کف بخشیده و حرکت پیاده ها را نیز با مشکل مواجه کرده است .

محدوده لاله زار جزو محدوده هایی است که بالای ۶۵ درصد بناهای آن دارای مصالح کم دوام سازه ای هستند. در واقع گذر زمان سبب فرسوده شدن ساختمان هایی شده است که روزگاری از پیشرفته ترین مصالح بازار برخوردار بودند.

نگرانی ناشی از همین امر و اطمینان بالا به تخریب و بازسازی سبب شده تا محدوده در وضعیت فعلی به حال خود رها شود و به همین دلیل محدوده از کیفیت بصری بالایی برخوردار نیست.

گزارش انجام پژوهش

بعد از انتخاب بستر پژوهش و بررسی اجمالی این محدوده حال به ارائه ی دقیقی از چگونگی انجام پژوهش میپردازیم .

آزمودنی ها

جامعه ی مورد مطالعه، بهره وران خیابان لاله زار می باشند. گروه بهره وران میتواند در برگیرنده ی ساکنین، کسبه، خریداران و افراد پیاده ای باشد که از این خیابان عبور کرده و یا استفاده می کنند. اما از آنجا که این جامعه، جامعه ای نسبتاً بزرگ برای این پژوهش به شمار می آید، به نمونه گیری پرداخته شده است. نمونه ی انتخاب شده دارای ۵۰ عضو است و به صورت تصادفی از بین نمونه ی در دسترس انتخاب شده اند.

ابزار

ابزار مورد استفاده در جمع آوری اطلاعات پژوهش، مطالعه ی اسنادی و پرسشنامه بوده است. مطالعه ی اسنادی در بخش مبانی مفهومی و نظری و پرسشنامه در زمینه ی کسب اطلاعات اصلی پژوهش به صورت میدانی و برای بازخوانی تصویر ذهنی بهره وران مورد استفاده واقع شده اند.

شیوه ی اجرا

پس از انتخاب موضوع و شناخت اجمالی مسئله و تحقیق در زمینه ی مبانی مفهومی و نظری مرتبط با پژوهش برای نیل به پرسش های پژوهش، بیشترین منبع کسب اطلاعات با استفاده از پرسش نامه صورت پذیرفته است. استفاده از پرسشنامه در دو مرحله صورت گرفت. در مرحله ی اول به پرسش شونده ها عکس هایی از محیط هایی با کلیت بصری مطلوب و نامطلوب نشان داده شده و از آنها خواسته شده، به دو سوال در مورد عکس ها پاسخ دهند. اول، ویژگی های این دو محیط را به صورت ویژگی های دوتایی متضاد، بیان کنند و در مرحله ی دوم، احساساتی را که نسبت به هر عکس دارند، به همراه احساس مقابل آن حس، بیان دارند.

از جمع آوری نتایج پرسش نامه ی اول و انتخاب بیشترین و مرتبطترین ویژگی ها و احساساتی که بیان شده، پرسشنامه ی دوم طراحی شده است. دو سوال اصلی پژوهش مورد پرسش واقع شد و از بهره وران خواسته شده تا در طیف دوتایی ویژگی-های کیفی و احساسات متضاد، عدد مورد نظرشان را مشخص نمایند.

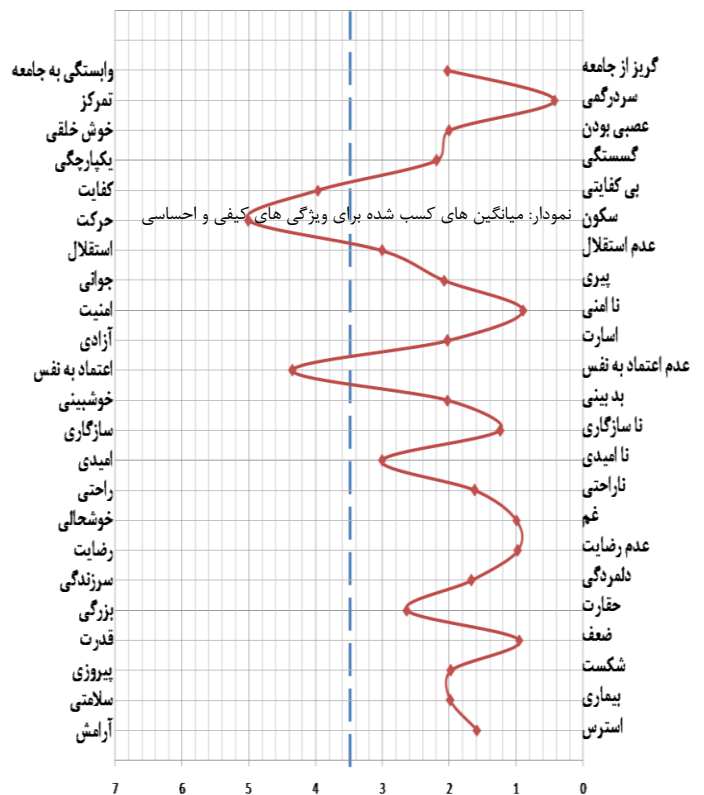
پس از جمع آوری و دسته بندی اطلاعات به دست آمده، نموداری برای بیان هر چه بهتر نتایج ترسیم گردیده و در پایان به تحلیل نمودار و استفاده از نتایج آن در ارائه ی راهبردها و برنامه های اجرایی پرداخته شده است.

تحلیل داده ها

تحلیل داده ها بر اساس بررسی نمودار در مرحله ی تحلیل نمودار ویژگی های کیفی و احساسی صورت گرفت. نتایج حاصله به زیر بیان می شود:

تحلیل نمودار ویژگی های کیفی و احساسی خیابان:

آنچه به طور کلی می توان از نمودار استنباط نمود، این است که این خیابان از لحاظ کیفیات و حضور آرامش در این فضا بسیار ضعیف عمل میکند و سردرگمی بیش از سایر عوامل موجب این کاهش

کیفیت است. همچنین حرکت که ناشی از گریز و فرار از منطقه می باشد بیش از کیفیات دیگر مورد توجه قرار گرفته است.

نمودار: میانگین های کسب شده برای ویژگی های کیفی و احساسی

با تحلیل جزء به جزء موارد، نتایج زیر حاصل شده است:

میانگینی که برای کیفیت دوتایی سلامتی- بیماری حاصل شده، بیانگر ناسالم بودن محیط و اغتشاش در این فضا می باشد. این نتیجه را می توان برآیند ویژگی های دیگری همچون ضعف، دلمردگی، عدم رضایت، ناراحتی، ناسازگاری و ناامنی، پیری، عصبی بودن دانست، که توسط بهره وران از این خیابان ادراک شده است.

میانگینی که برای کیفیت دوتایی پیروزی- شکست به دست آمده

بیانگر این است که این فضا حس شکست را به بهره وران القاء می کند، چرا که وجود ویژگی های کیفی منفی بسیاری که ادراک می شود، باعث می شود بهره وران احساس ناتوانی کرده و همین امر باعث گردیده که این احساس در ایشان نمود پیدا کند. ویژگی های دیگری همانند استرس، ضعف، حقارت، دلمردگی، ناامیدی، ناسازگاری، عدم اعتماد به نفس، عدم استقلال، بی کفایتی، گریز از جامعه می توانند در این کیفیت سهم بسزایی داشته باشند.

می توان از عواملی که موجب کسب حد پایین در ویژگی خوشحالی شده به مواردی همچون وجود استرس، بیماری، شکست، ضعف، حقارت، دلمردگی، عدم رضایت، ناراحتی، ناامیدی، ناسازگاری، ناامنی، سردرگمی و گریز از جامعه اشاره نمود. بر آیند این ویژگی ها می تواند اثرات نامطلوب در اذهان بهره وران گذاشته تا این مکان را مکانی نامطلوب بدانند و نسبت به این مکان بدبین شوند.

با توجه به کیفیت هایی منفی که در این خیابان حضور دارند اما ویژگی اعتماد به نفس در این خیابان در حد مطلوبی قرار دارد. می توان علت این مهم را در این نکته یافت که اکثر کسانی که در این خیابان حضور دارند به این فضا خو گرفته اند و در این فضا به عملکردهای مثبت می پردازند و احساس می کنند که زندگی در این فضا جریان دارد و این فضا مکانی برای گذران زندگی آنها است می توان علت پایین بودن کیفیت آزادی در این مکان را پایین بودن عدم استقلال، وجود ناامنی در این فضا و ناسازگاری با محیط توصیف کرد. که یکی از مواردی که می توان پیشنهاد داد این است که با قابلیت هایی که به محیط داده می شود میتوان بهره وران را تشویق به تغییرات در این فضا کرد تا محیط را به دلخواه خود تغییر دهند و فضا را به آنچه که می پسندند تبدیل کنند.

از میانگینی که به ویژگی دوتایی حرکت - سکون داده اند می توان میل به حرکت را در این فضا دریافت. این میل می تواند ناشی از عدم وجود آرامش و سرزندگی، رضایت، راحتی، سازگاری و امنیت باشد. در واقع عدم وجود ویژگی هایی که انسان را به سکون در فضا ترغیب نماید. میل به حرکت و در واقع ترک فضا، این خیابان را به یک خیابان عبوری تبدیل کرده و بهره وران به عنوان یک فضای شهری به آن نمی نگرند.

احساس گسستگی در فضای این خیابان را می توان ناشی از سردرگمی در فضا دانست، در واقع در کلیت خیابان یکپارچگی دیده نمی شود و فضا انسجام کافی ندارد و همین امر باعث میگردد تا بهره وران احساس سردرگمی در فضا کنند که این خود نیز می تواند ناشی از ناخوانایی این فضا باشد و به دنبال همین امر بهره وران در این فضا عصبی بودن را نیز تجربه می کنند.

کلیتی که از احساسات شهروندان در این خیابان به دست آمد ، می تواند بیانگر این موضوع هم باشد که بهره وران به واسطه این احساسات از این فضا گریزانند و این فضا را تنها برای گذران لحظه ای انتخاب کرده و بلافاصله از این محیط خارج می شوند ، در واقع این خیابان برای آنها جذابیتی نداشته و آن را ترجیح نمی دهند.

نتیجه گیری

در این مقاله به نقش چشمگیر طبیعت در کاهش استرسهای زندگی شهری و رسیدن به سلامت روانی و مساله بحران بیگانگی انسان از طبیعت و ارتباط کم رنگ شده انسان و طبیعت در قرن حاضر پرداخته شد و همچنین بیان می داشت که سلامت و آرامش انسان این عصر به شدت دچار مخاطره و تزلزل است که جدایی او از طبیعت یکی از عوامل مهم آن است و این انسان ، نیازمند درمان و شفابخشی از طریق بازگشت به طبیعت است .

طراح باید از طریق تسهیل توانایی انباشتن ، شکل دهی به نمادها ، معنا بخشی و تصور مکان ، بر قابلیت تصویر سازی شهری ، درک و جستجو بیفزاید . این توانایی تحت تاثیر میزان ارتباط عناصر منفرد در یک صحنه و ویژگیهای آنها می باشد . برای دستیابی به هدف سلامت روانی ، باید از طریق اجرای فرآیند ها ، خط مشی ها و استانداردهای مناسب برنامه ریزی و طراحی این میزان ارتباط را افزایش دهیم .

این در حالی است که مردم صحنه هایی را ترجیح می دهند که دارای حد مطلوبی از محرکها باشند: مکانهایی که بار اطلاعاتی قابل قبولی داشته و جایگاههایی که به فرد اجازه می دهند با جابجایی مبلمان ، تغییر رنگها ، ...، بار اطلاعاتیشان را تغییر دهد (طراحی باز) و به این ترتیب طراحان می بایست موقعیتهایی را فراهم کنند تا استفاده کننده نیازش را به بیان خود برآورده سازد . چنین مکانهایی مکانیت بالایی داشته در نظر افراد ارجح هستند .

همچنین با شناخت عوامل مطلوب نا مطلوب محیط و مناظر طبیعی می توان در سلامت روانی و آرامش بخشی در شهر تاثیر گذار بود و می توان طرحهایی را ارائه داد تا با زندگی انسانها عجین تر باشد و در ایجاد فضاهای آرامش بخش ، باید با حذف عوامل منفی و کیفیتها و شرایط نا مطلوب محیطی به تقویت عوامل مطلوب و آرامش بخش در شهر پرداخت .

آنچه در پژوهش حاضر به آن تاکید می گردد، نظریه تعامل گرایی است که قائل به نوعی تسلسل در این رابطه است. بنابراین دیدگاه، فرد و محیط، همواره در حال تعامل هستند و برای درک رفتار لازم است. هم محیط، فرد و هم تعامل میان این دو، باید مدنظر قرار گیرد

^۱ Rayan
^۲ Hebb
^۳ Alen Ayzak
^۴ Edvard Hall
^۵ Honey man
^۶ Britaninca
^۷ Rapaport

منابع و مآخذ:

۱. نقی زاده، محمد، تحلیل و طراحی فضای شهری، انتشارات پژوهشکده فرهنگ و هنر، جهاد دانشگاهی، تهران، ۱۳۸۹
  ۲. محمودی، سید امیر سعید؛ منظر شهری، مروری بر چند نظریه؛ نشریه ی آبادی؛ شماره ی ۵۳؛ ص ۶۱-۵۴؛ ۱۳۸۵
  ۳. رضا زاده، راضیه؛ کاربرد علوم محیطی در فرایند مطالعاتی طراحی شهری؛ نشریه هنرهای زیبا؛ شماره ی ۲۴؛ ص ۳۷-۴۴؛ ۱۳۸۴.
  ۴. ماتلاک، جان، آشنایی با طراحی محیط و منظر جلد دوم، سازمان پارکها و فضای سبز شهر تهران، تهران، ۱۳۸۸
  ۵. لنگ، جان، آفرینش نظریه معماری، ترجمه علیرضا عینی فر، انتشارات دانشگاه تهران، تهران، چاپ سوم، ۱۳۸۶
  ۶. هال، ادوارد، بعد پنهان، مترجم: دکتر منوچهر طبیبیان، انتشارات دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۸۷
  ۷. گروتز، زیبا شناسی در معماری، ترجمه جهان شاه پاکزاد و عبدالرضا همایون، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، تهران، چاپ چهارم، ۱۳۸۶
  ۸. پاکزاد، جهان شاه، مبانی نظری و فرآیند طراحی شهری، انتشارات شهیدی، تهران، ۱۳۸۶
  ۹. همشهری، جایگاه نور در طراحی شهری، ۸۴/۴/۱۲
  ۱۰. مرتضوی، شهرناز، روان شناسی محیط و کاربرد آن، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۰
  ۱۱. طرح "ساختاری - راهبردی بافت قدیم تهران"
1. Honeyman, M.K.(1987).vegetation and stress. College of Architectureand design , Manhatan,Kansas state university :101
  2. Marcus, ClareCooper and Marni Barnes, 1995, Gardens in Healthcare Facilities : Uses , Therapeutic Benefits , and Design Recommendations . The center for Health Design , Inc . CA
  3. Gharipour, Mohammad,2004, Healing Gardens : An Examination of Relationship between Healing and Natural Enviroment . Tehran .shahid beheshti University. Enviromental sciences4.pg 33-46
  4. Innovations in hewthcame design – selects presentations from the five symposium healthcare design / sara om arberry/van nostrnd reinhold / 1995/page 88-161)
  5. Article,What is Art therapy ?lynette yisreal ,UMKC , institute for human development.